

Kamp Holterhoek: meer dan een militair complex (2)

Inleiding

In april 2010 verscheen in Old Ni-js nr. 66 het eerste deel van een verhaal over Kamp Holterhoek. Daarin werd een antwoord gegeven op de vragen waarom er in 1953 een militair kamp in Eibergen moest worden gevestigd en hoe dat kamp zich in de loop van de tijd heeft ontwikkeld. In dit tweede deel wordt geprobeerd antwoord te geven op de twee overgebleven vragen: welke belangen speelden er in al die jaren een rol en van welke betekenis is dat kamp uiteindelijk voor de Eibergse gemeenschap geweest? Kwam in het eerste deel vooral het militaire aspect aan de orde, in dit tweede deel wordt de aandacht verlegd naar het meer sociaal-economische aspect van Kamp Holterhoek.¹

Eibergen in de jaren '50 en '60

Toen op donderdag 27 juli 1955 het militaire kamp Holterhoek werd geopend, telde de gemeente Eibergen nog geen dertienduizend inwoners. Het inkomen werd er verdiend in de middenstand, de industrie en de administratieve sector. In de buurtschappen leidden vooral landbouw en veeteelt tot inkomsten. Ook de Rekkense Inrichtingen waren hier al sinds 1913 een belangrijke werkgever. Daar kwam het militaire kamp nu bij. Burgemeester L.H.H.R. van Wensen riep in Onze Gids van 15 juli 1955 de bevolking dan ook op de militairen hartelijk welkom te heten: ‘(...). Een gebeurtenis, die voor het karakter en in de ontwikkeling van onze gemeente een bijzondere betekenis heeft. Zij brengt toch verandering in de structuur van de Eibergse gemeenschap, waarin nu voortaan burgers naast militairen samen zullen leven.’ Kamp Holterhoek leidde niet alleen tot een nieuwe grote werkgever, maar ook tot de komst van ‘andere’ personen in het dorp: nieuwe burens in de straat, nieuwe kameraadjes op school, nieuwe en meer klanten in de winkel en nieuwe leden binnen de vereniging. Toen eens enkele op het kamp werkende leden van de tennisclub in Eibergen voor de zoveelste keer kritiek uitten op het bestuur, stapte dat op met de mededeling: “Als jullie het beter weten, doe het dan zelf!” Tot die ‘andere’ personen moeten ook gerekend worden de iedere twee maanden wisselende lichten dienstplichtige militairen; was er op het kamp een dansavond, dan werden de danspartners uit het dorp gehaald. De aanwezigheid van militairen in de tijd van de Koude Oorlog, maar ook zeker in de periode ná de opheffing van het Warschaupact in 1991, maakte dat Eibergen voortaan meetelde. Hoog en koninklijk bezoek zouden niet meer alleen vanwege bijvoorbeeld een stormramp of de Rekkense Inrichtingen naar Eibergen komen!

Op 27 juli 1955 marcheerden ter gelegenheid van de opening van Kamp Holterhoek de er gelegeerde luchtmachtstroepen door het dorp. Luchtmachtkapel en militaire politie voorop. Ook op de Hagen stond veel publiek (foto: collectie museum de Scheper).

Militairen: een lust of een last?

Uit de archiefstukken en uit de interviews komt een beeld naar voren dat militairen, bestuurders en burgers elkaar nodig hadden. Soms was er sprake van wederzijds voordeel, soms ook niet en soms werd er zelfs van (over)last gesproken. Ook door de nieuwkomers zelf. De militairen verbleven hier louter om de Westerse veiligheid te waarborgen. Nu ze er toch eenmaal zaten, kon je hun aanwezigheid ook proberen te benutten. Burgemeester Van Wensen en ook zijn opvolger burgemeester F.J. Hermsen ontleenden er aanzien aan, kerkelijke autoriteiten in de functie van aalmoezenier of legerpredikant werden nu ook tot militaire zielszorg geroepen en voor de Eibergse middenstand gloorde er een forse uitbreiding van klandizie. Er zijn perioden geweest waarin op het kamp meer dan zevenhonderd mensen werkten. Evenveel als in de bloeiperiode van de KTV. Als de militairen in de omgeving van de Zwilbroekseweg zich nu maar 'rustig zouden houden' dan konden de landbouwers en de veeteelthouders op het Eibergsche Veld gewoon doorgaan met de arbeid die zij daar al van vader op zoon verrichtten. Het zou erom gaan spannen. Tegen de achtergrond van de dreiging die van de wapenwedloop in de wereld uitging, deed echter de 'bestuurlijke drukte' in de jaren '50 en '60 in Eibergen soms wat hilarisch aan.

Zo schrijft gemeentesecretaris G. Hospers in een brief van 19 april 1955 aan de Commandant van de 931e Afdeling Lichte Luchtdoelartillerie in Steenwijkerwold: '(...) deel ik U na overleg met de Burgemeester mede, dat voor het militair kamp de naam 'Holterhoek' gekozen zou kunnen worden, omdat het kamp in de buurtschap Holterhoek is gelegen. Een plattegrond van Eibergen voeg ik hierbij. Ik heb daarop met een rood streepje aangegeven de plaatsen waar de bordjes 'kamp Holterhoek' zouden kunnen worden geplaatst'. In diezelfde brief laat de gemeentesecretaris de commandant ook weten, dat 'Mej. Roerdink van

De keuken op Kamp Holterhoek in 1955 die was berekend op zo'n vijfhonderd man. Wat van het eten overbleef, werd door veehouders als spoeling (veevoer) opgehaald (foto: collectie museum de Scheper).

De eetzaal voor de manschappen op Kamp Holterhoek in 1955: zes man aan één tafel. Officieren en onderofficieren aten ieder in hun eigen mess (foto: collectie museum de Scheper).

het bureau gemeentewerken pogingen heeft aangewend om enkele meisjes te vinden voor het pitten der aardappelen voor de militairen. Zij is daarin echter niet geslaagd. Ik adviseer U een advertentie te plaatsen in het Vrijdags hier verschijnend blad 'Onze Gids' (...). Niet alleen bestuurders, ook ambtenaren groeiden.

Het eerste contact met de nieuwe bewoners van Kamp Holterhoek.

De eerste, aanvankelijk wat formele, kennismaking van de officieren van het nieuwe garnizoen uit kamp Holterhoek en vertegenwoordigers van de burgerij van Eibergen, die j.l. dinsdagavond plaats had in hotel De Kroon, droeg al spoedig een zeer ongedwongen karakter, waarbij men van weerszijden elkaar op hartelijke wijze tegemoet kwam. Onder de vertegenwoordigers van de burgerij merkten wij onder meer op Burgemeester van Wensen, de wethouders Maarse en Jasink, alsmede de gemeente-secretaris, de heer Hospers, de raadsleden Adolfsen, Kerkemeijer en Odink, Dr. Ruiterman, Ds. Gordeau, Ds. de Vrijer, de heer Hoekstra en Pastoor Hegge, de heer G. J. ten Cate H. Hzn., de Groepscommandant der Rijkspolitie adjudant Ekkel, de heren M. G. de Keuning en N. P. J. Zeeman, resp. voorzitter en secretaris van de plaatselijke culturele commissie, de heer B. Himmelberg als voorzitter van de gemeentelijke sportcommissie, de heer J. G. Ravesloot, hoofd van de afd. Sociale Zaken ter gemeente-secretarie, en de heer H. Valkenburg.

Elke keer dat er rond het kamp iets te vieren viel, ontmoetten leger-officieren en plaatselijke notabellen elkaar. Ook leidinggevende ambtenaren lieten zich zien. Hier een bericht in Onze Gids van 4 december 1959 over de receptie in hotel De Kroon ter gelegenheid van de komst van de Eerste Groep Geleide Wapens in november 1959.

Verandering en modernisering

Enerzijds was zo'n militair kamp - zeker in de beginjaren - een indringer in een omgeving die gewoon was zich langs lijnen van geleidelijkheid te ontwikkelen. Anderzijds zorgden de bouw en aanleg van het kamp en de bijbehorende voorzieningen ervoor, dat lokale ontwikkelingen sneller verliepen. Zo was de buurtschap Holterhoek in de jaren '50 nog niet aangesloten op de waterleiding.

Het kamp had een eigen watervoorziening. De langdurige droogte in de zomer van 1959 maakte dat de grondwaterstand bijzonder laag was en waterputten droog kwamen te staan. Agrariërs en bewoners mochten toen op het kamp hun water halen. Zo vormde ook de aanwezigheid van veel manschappen en zwaar materieel tijdens bijvoorbeeld strenge winters met onbegaanbare wegen of na een windhoos met veel schade een welkome aanwinst. Ook riolering kwam versneld; beschikte het kamp al vanaf 1955 over een eigen riolering, de overige bewoners van het buitengebied waren aangewezen op het lozen op het oppervlaktewater of ondergronds in beerput of (septic)tank. Begin jaren '70 verzochten zeventien bewoners van 't Brendeke en de Winterswijkseweg in een gezamenlijk schrijven aan de gemeente om aansluiting op het militaire riool. Het ministerie van Defensie ging akkoord nadat het de namen had ontvangen van de eigenaren. In 1979, het kamp was inmiddels al lang niet meer hoofdgebruiker, nam de gemeente op verzoek van Defensie de riolering over. Veel eerder dan waar dan ook in de omgeving kende het kamp een modern uitgerust sportgebouw en een sportveld met automatische beregening. De grasmat voor de militaire voetbalcompetitie diende er goed uit te zien. Periodiek konden ook lokale verenigingen gebruikmaken van de sportfaciliteiten op het kamp.

Een voetbalelftal van het in 1968 op het kamp gelegerde 898 Radiobataljon. De man met de bal in zijn handen is Karel Monsjou. Heel Eibergen leefde in 1977 erg met hem mee toen zijn dochter Ansje om het leven kwam bij de bevrijdingsactie door mariniers van de door Molukse jongeren gekaapte trein bij De Punt (bron: www.898vdbat.nl).

- 1 Jaap Hendriks †
- 2 Klaas van der Veen
- 3 Gerard van den Heuvel †
- 4 Koos van Katwijk †
- 5 Bert Niks †
- 6 Chris Beukelaar †
- 7 Gerrit Gaasbeek
- 8 Oscar Muntenaar
- 9 Theo Doncie
- 10 Karel Monsjou
- 11 Ad van Osta
- 12 Arnold van Osch †

1968

Niet alleen in fysieke zin was er sprake van verandering en modernisering. Henk Krosenbrink, destijds werkzaam als onderwijzer aan de openbare lagere Menno ter Braakschool, herinnert zich dat hij als correspondent van de Gelders

Overijsselse Courant in de jaren '50 en '60 regelmatig stukjes voor de krant schreef: aankondigingen en recensies van lezingen, toneel- en filmvoorstellingen, dans- en feestavonden en optredens van landelijk bekende musici.

Aangezien de avonden veelal ook toegankelijk waren voor burgers breidde hun ervaringswereld zich uit. Een lezing met dia's over Pueblo-Indianen, een optreden van de band Ekseption of van het zangduo The Blue Diamonds, de vertoning van de verfilmde biografie van Albert Schweitzer, een muzikale show rond de zanger Rob de Nijs en de ontmoetingen met de dienstplichtigen uit de rest van het land, leidden tot die andere ervaringen. Oetze Oosterveld, destijds hoofd van de openbare lagere Paalhaarschool, verwoordt de verandering als volgt: "De kinderen uit het Westen waren heel wat assertiever dan die van hier". Nee, niet alleen de N18 ontsloot Eibergen!

Deze ruimte was in de periode 1955-1991 op Kamp Holterhoek in gebruik als kantine en toneel-, feest- en danszaal. Met op elke tafel nog de asbak (foto: collectie J. Baake).

De nieuwkomers zelf

Voor de gezinnen van de beroepsmilitairen was Eibergen wel een aardig plaatsje om te wonen. Landelijk gelegen, wat ver weg van het midden van het land, maar er waren in ieder geval huizen beschikbaar. De dienstplichtigen daarentegen oordeelden wat zuiniger: dorp en bushalte op drie kilometer afstand, eens in de twee uur een bus en een NS-station in Lievelede op dertien kilometer afstand. Later reden er met het oog op het weekendverlof speciaal voor de dienstplichtigen militaire bussen vanaf het kamp, ook naar het NS-station in Zutphen. Er is de gemeente alle jaren veel aan gelegen geweest om te zorgen voor

De Kastanjestraat in de Westenesch. In deze wijk vonden veel militairen met hun gezinnen afkomstig uit het westen van het land eind jaren '60 huisvesting in Eibergen (foto: collectie museum de Scheper).

voldoende huisvesting voor de beroepsmilitairen. Het Gemeentelijk Woningbedrijf liet vanaf 1954 woningen voor de militairen bouwen aan de Klaashofweg ('vliegenierswoningen'), de Koningin Wilhelminastraat ('officierenstraatje') en later in het gebied Op d'n Esch (Herman ten Catestraat). In de jaren '60 nam de Woningbouwvereniging Eibergen-Neede die taak van de gemeente over en werd het contingent huurwoningen voor de militairen uitgebreid naar de Westenesch en in de jaren '70 met koopwoningen naar Bronbeek I (de Bloemenbuurt). Aan deze kant van Eibergen woonde 'om de drie huizen' wel een militair of burger die op Kamp Holterhoek werkzaam was. Het kamp trok namelijk ook heel wat burgerpersoneel. Peter Grootemaat, radiotelegrafist en destijds als burger commandant van een interceptieploeg op het kamp, vertelt: "Ik kwam hier in 1974 en sliep toen enkele weken in De Greune Weide, in afwachting van onze woning." Ook kwam het wel voor dat particulieren in Eibergen kamers verhuurd. Bert Smeenk, destijds met zijn ouders wonend aan de Grotestraat 91/93, weet zich nog goed te herinneren dat in het pand naast hen een aantal militairen was gehuisvest. "Nou daar speelde zich wel het een en ander af. 't Was er af en toe erg lawaaierig".

Beroepsmilitairen die zich overgeplaatst zagen naar Kamp Holterhoek zochten hier contact met adjudant A.J. van Gemert. Toon van Gemert, nog steeds woonachtig in Eibergen, was de personeelsfunctionaris op het kamp en besliste samen met de chef afdeling Sociale Zaken van de gemeente J.G. Ravesloot over de woningtoewijzing. Later zou die toewijzing worden gedemocratiseerd. Toen in de jaren '60 het gemeentelijk woningbezit overging naar de Woning-

bouwvereniging Eibergen-Neede zaten er in de zestien personen tellende ledenraad (acht uit elke plaats) maar liefst vier militairen. Hun belangen waren groot. In de jaren '70 werd Van Gemert vanwege zijn deskundigheid zelfs voorzitter van de Woningtoewijzingscommissie. Hij volgde in die functie burgemeester F.J.M. Cappetti op. Mede door het kamp was Eibergen in 1971 al gegroeid naar ruim vijftienduizend inwoners.

Hier eenmaal wonend, voelden de meeste nieuwkomers zich wel thuis. Zo mengden vele werknemers en hun gezinsleden zich vroeg of laat in het verenigingsleven. Organiseren en leidinggeven was hen niet vreemd² : Cor Dekker (zagsman Gehandicaptenplatform Berkelland), Toon van Gemert (voorzitter Cliëntenraad de Meergaarden, voorzitter Woningtoewijzingscommissie), Peter Grootemaat (voorzitter Euphonia, tamboer-maître, diaken), Cor Heeren (programmamaker en omroeper Radio Berkelland FM, tolk bij Internationaal Folkloristisch Festival), Jan Hensbroek (bestuurslid Euphonia, diaken), Arnold Kion (CDA-raadslid, bestuurslid Euphonia), Jan Kleinluchtenbeld (voorzitter tennisvereniging), Ad Krijger (organist Oude Mattheus, dirigent zangvereniging ONO), Fred Mulkens (VVD-raadslid), Egbert Nauta (GroenLinks-raadslid, lid zangvereniging ONO, diaken), Jim Revius (scouting Skoltaro, schaakvereniging HEC), Gerrit Wassink (CDA-bestuurslid, CNS-voorzitter, ouderling). De beroepsmilitairen Arts, Zwiers, Van Grunderbeek en Mulkens hebben jarenlang op scholen en op het kamp voor Sinterklaas en Zwarte Piet gespeeld. Intimi herkennen op de leerlingen- en ledenlijsten van de Eibergse scholen en verenigingen de namen van het op het kamp werkzame personeel en hun gezinsleden.

Op meer manieren vergroeiden kamp en dorp met elkaar. De Stichting Internationaal Folkloristisch Festival kreeg jarenlang de steun van Wil Heeren, de vrouw van overste Cor Heeren; zij organiseerde de huisvesting van de vele

In dergelijke loodsen werden in de periode 1988-2002 de Fuchs pantserwielvoertuigen van de 102 EOVC-compagnie geparkeerd. Het jachthoornkorps van Euphonia heeft enkele jaren in zulke loodsen mogen oefenen. Op de achtergrond rechts het in 1991 geopende KEK-gebouw (keuken-eetzaal-kantine) (foto: collectie museum de Scheper).

dansgroepen uit binnen- en buitenland. Tijdens de Bloemensymfonie (1953-1972) heeft meermalen een versierde DAF-legertruck meegereden, elektra en verlichting werden door het kamp verzorgd. Met name majoor Th.A.M. Vermeulen heeft zich in die tijd ingespannen voor goede contacten met de burgerij. Wim van Tilburg, rector van de rk-scholengemeenschap Marianum in Groenlo en buitenlid van de officiersmess memoreert de hulp die hij als particulier in de jaren '70 kreeg in de vorm van telefoontoestellen en -lijnen voor de controleurs bij de diverse hindernissen tijdens paardrijwedstrijden. Peter Grootemaat: "Het jachthoornkorps van de muziekvereniging Euphonia heeft enkele seizoenen mogen repeteren in lege EOVLoodsen. Daarin kon je beter marcheren dan in een gymzaal. Op vrijdagmiddag werden de Fuchs peilwagens er soms voor ons uitgereden, zodat wij er op zaterdag terechtkonden." Oetze Oosterveld weet nog: "Onze school heeft in de jaren '70 regelmatig gamellen van het kamp geleend om daarin bij de jaarlijkse maaltijd de stampot van boerenkool met worst warm te houden. Ik herinner me ook dat we witte bonen en krentenbrood in blik die over de datum dreigden te gaan tegen een gering bedrag konden overnemen." Toen Wil Heeren eens ruimte zocht voor haar cursus bloemschikken aan een aantal Eibergse vrouwen, kon ook dat op het militaire kamp.

De dienstplichtigen

Vanaf de opening in juli 1955 tot het einde van de opkomstplicht in 1997 hebben vele dienstplichtige jongens een groot deel van hun militaire dienstitijd op Kamp Holterhoek doorgebracht.³ Een goede indruk van het sociale leven dat de dienstplichtigen in die tijd leidden, wordt gegeven door de verschillende blaadjes die de op het kamp gelegerde eenheden in de loop der tijd lieten verschijnen. De Uitlaat, maandblad voor militairen, ex-militairen en burgerpersoneel van de Luchtmacht Opleidingsgroep Gevechtsleiders en Radarbedieners, De Ordonnans, maandblad van de 104 Vbd.Ost.Cie. en Otternieuws, nieuwsblad van de D-Vbdbedcie.⁵1Vbdbat. Natuurlijk staan daarin de 'stoere' verhalen, waaronder hun nachtelijke escapades met de er van tijd tot tijd ook gelegerde vrouwelijke militairen⁴, maar ook informatie over het welzijnsprogramma en de mogelijkheden die het dorp Eibergen militairen cultureel na werktijd bood.

Ook het boekje Wegwijs in kamp Holterhoek dat iedere dienstplichtige en KVV'er⁵ bij binnenkomst ontving, geeft een goed beeld van het leven dat de militairen functioneel en sociaal leidden. De voortgezette militaire opleiding, de legering en de medische en geestelijke verzorging werden binnen het kamp verzorgd. Medici uit het dorp traden op als militair (tand)arts (o.a. Th.F.D. Aarsen, E.J.A.M. Blommaert en C. Strumphler). Als geestelijk verzorgers traden onder anderen op pastoor N. de Haas en de dominees M.A. Kalkman en H. van Minnen. Eén van de geïnterviewden vertelt de volgende geschiedenis: "Tijdens hun parate weekend bezochten dienstplichtigen de kerkdiensten in het dorp.

Dienstplichtige militairen van het 898 Verbindingsbataljon lichte 1985-5 voor hun legeringsbarak op Kamp Holterhoek (foto: www.898vdbat.nl).

De door dienstplichtigen verbouwde en met bar en zitjes ingerichte ruimte in het Protestant Militair Tehuis, gevestigd in het voormalige gebouw van de openbare lagere school op de Hagen begin jaren '60 (foto: www.898vdbat.nl).

De dienstplichtige militairen en de KVV'ers - beroeps- en burgerpersoneel ging naar huis - vormden in het uitgaansleven in het dorp een attractie op zichzelf; alleen in uniform mochten de mannen uit. In die tijd waren dé uitgaansgelegenheden in het dorp: Tybout (later De Lindeboom), De Doofpot (eerst Pax, later De Kettel), De Bastille (later De Bolhoed, nu De Krekel), Cornerhouse (nu De Bengel), café Schuurman (afgebroken, stond links van Boenders Lingerie) en in

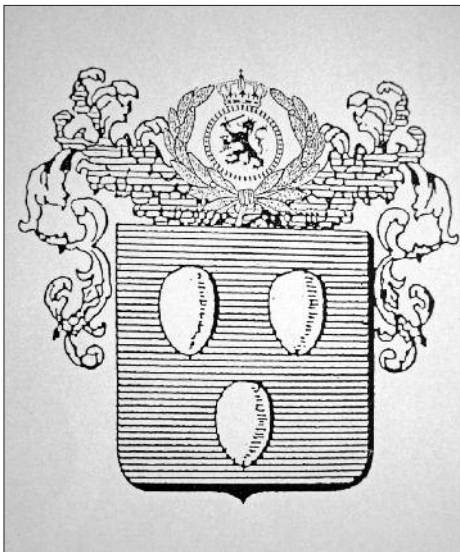
Holterhoek café Grenszicht en De Koeienstal. In Hupsel stond nog De Keet. Bennie Schroer en Hennie Becking, eerst op De Keet en van 1974 tot 1993 werkzaam in De Doofpot en De Kettel herinneren zich nog goed dat onder hun klandizie zich altijd veel militairen bevonden. “We schatten dat in al die jaren meer dan honderd gezinnen uiteindelijk hier hun start hebben gehad”. “Militairen die 's avonds laat uit een ploegendienst kwamen en die in het dorp niets meer open aantreffen, konden bij ons altijd nog terecht voor een warme snack”. Ook de disco op vrijdag- en zaterdagavond maakte De Doofpot en later De Kettel voor de militairen en de plaatselijke jeugd tot een gewilde gelegenheid. Als er eens in de twee maanden weer een lichte militairen haar afzwaai feestje

Bar-discotheek De Doofpot aan de Grotestraat in 1976. Omstreeks 1999 is het pand afgebroken (foto: collectie B.J. Schroer).

vierde, dan wist men de horeca in Eibergen en Holterhoek te vinden. Het beroeps- en burgerpersoneel kwam dan nogal eens mee. Maar ook op andere momenten - bevordering, huwelijk, onderdeelsuitje - werden de plaatselijke horecagelegenheden bezocht. Met de opschorting van de opkomstplicht in 1997 verdwenen ook de dienstplichtigen uit de horeca en daarmee uit het straatbeeld van Eibergen.

Wanneer de militairen vanuit het dorp 's avonds weer terugkeerden naar het kamp sneuvelde er onderweg wel eens wat. Niet veel anders dan in een hedendaags weekend. Zo weet Truus Wielens, destijds wonend aan de J.W. Hagemanstraat, te vertellen dat op een zondagochtend de net in de grond gezette coniferen uit de grond gerukt in de tuin lagen. Een telefoontje naar het kamp bleek genoeg om ervoor te zorgen dat maandagmiddag een paar militairen met hun meerdere op de stoep stonden: "Mevrouw, deze jongemannen komen uw coniferen terugzetten!" Cor Heeren, overste b.d.: "Er zijn in de loop der jaren heel wat in het dorp 'geleende' fietsen zo'n honderd meter vóór de poort in de bosjes teruggevonden; als dienstplichtige moest je er wel voor zorgen vóór 24.00 uur binnen te zijn." Soms werden er ook feestavonden op het kamp zelf georganiseerd. Uit het ziekenhuis in Groenlo werden dan verpleegsters uitgenodigd. "Het was een heel gedoe om die meiden 's avonds weer van het kamp te krijgen", zo herinnert overste b.d. Fred Mulkens zich.

Afbeelding van het logo van de officiersmess. De helm in het wapen van Eibergen is in het logo vervangen door de Nederlandse leeuw (bron: Gemeente Berkeland-a).

Aandacht voor public relations

Niet alleen de dienstplichtigen 'investeerden' in de lokale bevolking, ook de leiding van het kamp zelf zocht actief contact met de lokale overheid en de burgermaatschappij. Zo werden autoriteiten uit de omgeving uitgenodigd bij feestelijkheden als de Nieuwjaarsreceptie, Koninginnedag, een commandowisseling of opening. Cor Heeren memoreert de rondleiding die hij verzorgde bij de opening van het Luitenantkolonel Letteboergebouw (zie foto op pagina 34 in dit artikel) in 1990 voor het college van B&W en de gemeenteraad van Eibergen. Enkele geïnterviewde personen herinneren zich dat er jarenlang eens per maand 'een hapje en drankje' werd georganiseerd in de officiersmess waarvoor

Het gebouw waarin de officiersmess tot 1990 was gevestigd met buiten vijver, zitje en barbecue (foto: collectie museum de Scheper).

ook buiten-mess-leden en hun echtgenotes werden uitgenodigd. Tot die buiten-mess-leden behoorden onder meer de burgemeesters - en hun partners - van Eibergen (Hermsen, Cappetti, Ter Laak, Emmens-Knol) en die van Groenlo (Janssen, Van Schaik, Langelaar), leidinggevend binnen de Rekkense Inrichtingen (Vegeliën, Soesman) en de rector van de rk-scholengemeenschap Marianum in Groenlo (Van Tilburg). Deze laatste was er weer op voorspraak van burgemeester Hermsen. Voor gala's, barbecues, compagniesfeesten en bingoavonden werden door de officieren soms ook kennissen uitgenodigd. Van de gemeente Eibergen hadden de officieren in 1990 toestemming gekregen om het Eibergse gemeentewapen ten dele te mogen gebruiken als logo voor hun mess.

Wanneer er door de welzijnsofficier voor het personeel op het kamp een optreden was georganiseerd met artiesten als Ria Valk (*Hou je echt nog van mij rockin' Billy?*), Ronnie Tober (*Ik vind je geweldig*) of Anneke Grönloh (*Paradiso*) dan kon ook de Eibergse bevolking een kaartje kopen. Met Pasen werden kinderen uit Eibergen en omgeving opgehaald met een legertruck om op het kamp eieren te zoeken. Was voor de kinderen van het personeel Sinterklaas op het kamp dan konden ook hun vriendjes meekomen. Toen begin jaren '90 de Koude Oorlog ten einde was, kon de leiding van het kamp pas een wat meer open koers varen: open dagen waar honderden mensen op afkwamen, concerten van militaire kapellen, stages en bezoeken door schoolkinderen, uitnodigingen naar de pers en voor de directe omwonenden jaarlijkse maaltijden. Dit alles om begrip en goodwill te kweken. Aandacht voor public relations was hoog nodig; ook in Eibergen toonden groepen zich ongerust over de wapenwedloop. Vanaf 1981 was het kamp zich gestaag aan het uitbreiden, was het een steeds permanenter

Hier de woning aan de Zwilbroekseweg 42 van de familie W. ten Harkel van eind 19e eeuw die in 1986 moest wijken voor de uitbreiding van het kamp (foto: collectie W. ten Harkel).

karakter gaan vertonen, hadden enkele woningen het veld al moeten ruimen en waren omliggende agrariërs meer dan in het verleden bezig met het beperken van hun economische schades. Er diende daarom meer gedaan te worden dan het beleggen van informatiebijeenkomsten om de Eibergse bevolking gerust te stellen. Ook vredesactivisten hadden Kamp Holterhoek 'ontdekt'.

Geacht College,

Inzake vermeld onderwerp maak ik als eigenaresse van het perceel Zwilbroekseweg 38-40 te Eibergen, bezwaar tegen de herziening van het bestemmingsplan buitengebied, zoals U voornemens bent te realiseren.

Mijn bezwaren zijn gebaseerd op het feit dat mijn eigendommen vrijwel geheel ingesloten gaan worden door militair terrein welk als gebruiksdoeleinde meekrijgt militair verblijf en oefenterrein.

Eén en ander zal dermate negatieve invloed hebben op de waarde van mijn onroerend goed en eveneens het woongenot aanzienlijk devalueren dat ik mij genoodzaakt zie hiertegen bezwaar aan te tekenen.

Ik verzoek U dringend doch zeer beleefd hiervan goede nota te nemen.

W. ten Harkel

Bezwaarschrift van de eigenaar van de woningen aan de Zwilbroekseweg 38 en 40 tegen de herziening van het Bestemmingsplan Buitengebied (bron: Gemeente Berkelland - b).

Activisten en Kamp Holterhoek

Met het NAVO-besluit in 1979 raketten met kernkoppen te plaatsen, nam de dreiging in de wereld toe. Ook in Eibergen reageerde men daarop. Plaatselijk uitten vooral de Pacifistisch Socialistische Partij (PSP), de Politieke Partij Radikalen (PPR) en de Partij van de Arbeid (PvdA) de mening van verontruste Eibergenaren. Hoewel een lijstcombinatie in 1978 tot vier raadszetels leidde, bleef hun invloed binnen het gemeentehuis beperkt.⁶ Daarbuiten toonden de sympathisanten zich heel wat vindingrijker bij het vragen om aandacht voor 'een betere wereld'. Hoogtepunt vormde de actie van het Energie Komitee Oost Gelderland (EKOG) in 1979 en 1980. Het protest was gericht tegen een in het dorp te bouwen ondergrondse parkeergarage die ook als atoomschuilkelder kon worden gebruikt (Ten Barge, 1981). Toen in februari 1980 aan de hekken rond het bouwterrein spandoeken werden bevestigd, leidde dat op Kamp Holterhoek tot verhoogde waakzaamheid. Freddie van Velde - tussen 1967 en 1994 als burger in dienst bij de bewaking - vertelt: "De bewaking op het kamp is vanaf dat moment verscherpt geweest. Toen de actievoerders op 15 augustus overgingen tot bezetting van het bouwterrein, stond een ME-peloton paraat voor het geval ze naar het kamp zouden trekken. Later bij de opening van de parkeergarage

Actievoerders van BONK demonstreren op 30 maart 1985 op het antenneveld aan de Noachweg. 'NAVO de Achterhoek uit' stond op een spandoek. Waarnemend commandant Cor Heeren - rechts - weigert in debat te gaan (foto: de Gelderlander).

zijn ze nog wel eens toeterend langsgereden, maar daar ging geen dreiging van uit.” Dat bleek wel het geval op 30 maart 1985.

‘Militaire luisterpost bezet’, zo kopte de Volkskrant op 1 april 1985. Cor Heeren, hij was die koude zaterdagmiddag 30 maart 1985 waarnemend commandant van het kamp, weet het nog. Een 25-tal vredesactivisten van de actiegroep BONK (Burgerlijke Ongehoorzaamheid en Non Koöperatie) was over de hekken van het antenneveld aan de Noachweg geklommen. Met borden en ontrolde spandoeken liepen ze naar de tuinen van de antennemasten om de spandoeken daaraan te bevestigen. Hij weigerde de activisten te woord te staan en een pamflet in ontvangst te nemen. “Ik heb ze gezegd het verboden terrein te verlaten. Dat deden ze na enige tijd; het was erg koud. De aanwezige fotograaf maakte gelukkig zijn foto op het moment dat ik mijn handen net even niet in mijn broekzakken had. Dat zou geen gezicht zijn geweest voor een militair.”

Ook andere actievoerders hebben Kamp Holterhoek beziggehouden. Op 13 en 14 maart 1978 voltrok zich de gijzelingsactie van drie Molukse jongeren op het Provinciehuis in Assen. Bij de beëindiging daarvan was ook een marinier van Molukse afkomst uit Winterswijk betrokken. Het gezin waartoe deze marinier behoorde, werd daarop vanuit de Molukse gemeenschap in Winterswijk ernstig bedreigd; ook al ben je marinier, je valt niet jouw eigen ‘broeders’ aan. In de zomer van 1978 heeft Kamp Holterhoek deze familie enige tijd een ‘safehouse’ moeten bieden. Het bedreigde gezin is later overgevlogen naar een bestemming elders in de wereld.

Bestuurlijke trots, maar ook veel bestuurlijke zorgen

Het gemeentebestuur van Eibergen was er al die jaren maar wat trots op dat Holterhoek door het ministerie van Defensie steeds weer werd uitgekozen om militaire activiteiten te ontplooiën. Kamp Holterhoek was en bleef van betekenis voor de verdediging van en de veiligheid in de Westerse wereld. Wanneer prins Bernhard als Inspecteur-Generaal der Strijdkrachten in het voorjaar van 1968 zich op de hoogte stelt van de wijze waarop in het net geopende werkgebouw aan de Noachweg de bewegingen van de troepen van het Warschaupact worden gevolgd, dan onderstreept dat wederom het belang van het Eibergse kamp. Enkele maanden later - 20 augustus 1968 - zouden die troepen Tsjecho-Slowakije binnenvallen.

Maar die trots kende ook een prijs en die werd bij het gemeentebestuur op het bordje gelegd. Het begon al in 1967 met de aanrijding met dodelijke afloop van een tuinman van de Rekkense Inrichtingen door een legertruc voor de ingang van de inrichting. Er is meermalen geprotesteerd tegen het te hard rijden op de wegen rond Eibergen. Bert Smeek wijst even voorbij zijn huis aan de Zwilbroekseweg 1 de plaats aan waar in de loop der jaren enkele bomen door

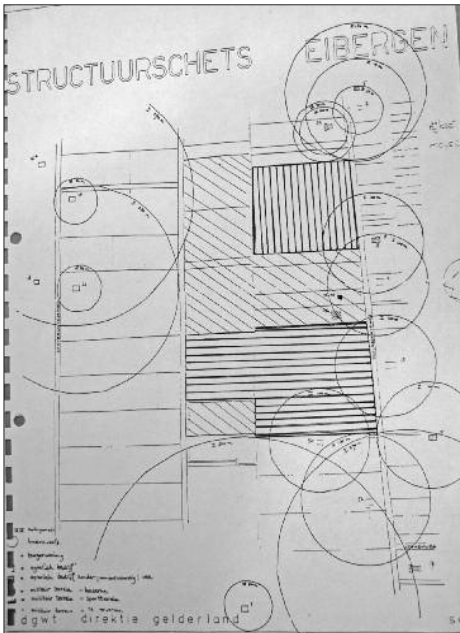

ZKH Prins Bernhard is met zijn adjudant per helikopter aangekomen op Kamp Holterhoek. Zij worden ontvangen door de commandant van het 898 Radiobataljon luitenant-kolonel C. Salomons, geheel rechts. Acht jaar later mocht de prins dat militaire uniform niet meer dragen vanwege zijn betrokkenheid bij de Lockheed-affaire (foto: collectie museum de Scheper).

aanrijdingen met militaire voertuigen zijn verdwenen. Vanwege de door militaire voertuigen regelmatig beschadigde (zand)wegen en bruggen schreven de BRENG-gemeenten⁷ uiteindelijk in 1973 een brief aan de garnizoenscommandant in Arnhem om de oefeningen in het landbouwgebied te beperken. De gemeenteambtenaren H. Buirs en D. Gorter hebben vervolgens in kaart gebracht waar beslist niet meer mocht worden gereden. Bij het verlenen van toestemming om militaire oefeningen te houden, toonden ze zich kritisch. Zo werd een colonerit met 170 verduisterde voertuigen met gedoofde straatverlichting in Meddo en Zwolle op 26 en 27 augustus 1974 verboden; Zwolle ging naar de najaarskermis. Twee jaar later zou Rusland zijn eerste raketten met nucleaire lading op het Westen richten.

Uitermate lastig voor het gemeentebestuur was het feit dat het ministerie van Defensie altijd veel eerder dan de gemeente wist wat er zou gaan gebeuren. Daarbij kwam dat het ministerie daarover vanwege militair geheim niet altijd alle duidelijkheid kon geven, maar wel een hoog tempo verlangde en zich niet al te veel aantrok van regelgeving. Legeronderdelen, aantallen en data werden regelmatig veranderd of bleken onnauwkeurig.⁸ Het gemeentebestuur was in zo'n situatie afhankelijk van het grotere 'defensie' en keek ook een beetje tegen dat militair 'geweld' op. In 1953 bij de aanleg van het kamp zag de gemeente zich al geconfronteerd met voor haar nieuwe partijen. De grote uitbreiding die zich in de jaren '80 en '90 voltrok, plaatste bestuurders en ambtenaren voor een veelvoud aan belanghebbenden: ministerie van Defensie, ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieu, dienst Domeinen van ministerie van Financiën, Rijksdienst Oudheidkundig Bodemonderzoek, provincie Gelderland, het Waterschap, het Zuiveringschap, Gewest Twente, Brandweer Enschede, PTT, Gasunie, elektriciteitsmaatschappij De Berkelstroom, Kamer van

Koophandel, Land- en Tuinbouw Organisatie LTO, een weidevogelkarteringsbedrijf, woningbouwvereniging Eibergen-Neede, Eibergse scholen, wegenbouwbedrijven, aannemers, landmeters, taxateurs, makelaars, notarissen, de media en niet te vergeten de omwonenden en andere Eibergenaren met hun behoefte aan informatie, hun bezwaarschriften en protesten anderszins. Aan de Grotestraat had men zijn handen wel vol aan het kamp.⁹

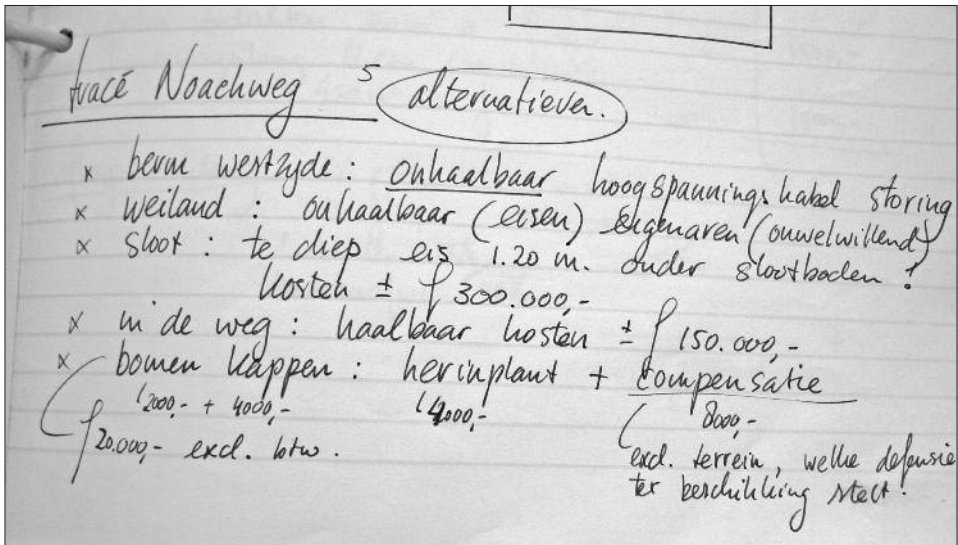

Schets uit 1984 met daarop de bestaande (donker gestreept) en de voorgenoemde (schuin gestreept) bebouwing. De omliggende agrarische bedrijven met hun geurcirkels (waarbinnen stankoverlast is toegestaan) zijn vervolgens ingetekend (bron: Gemeente Berkelland - b).

Hierna volgen enkele illustraties van de complexiteit waarvoor de gemeente zich in die jaren zag geplaatst. Zo dienden agrarische bedrijven te beschikken over een hinderwetvergunning. Bij veehouderijen staat in zo'n vergunning de omvang van de varkens- of runderstapel en de diameter van de cirkel waarbuiten het bedrijf geen voor omwonenden hinderlijke geuren mag verspreiden. Door de uitbreiding van het kamp kwamen de verblijfsruimten van het personeel op het kamp binnen deze geurcirkels te liggen. Veehouders zagen hun bedrijfsvoering bedreigd en tekenden bezwaar aan; intrekking of verkleining van de verleende vergunning zou leiden tot economische schade. Hoe de noodzakelijke uitbreiding van het kamp toch te realiseren? Er werden creatieve oplossingen bedacht; de verblijfsruimten werden meer richting Voshaardijk geplaatst en “aan het bezwaar van de heer Ter Beek kan

tegemoet worden gekomen door de afstand (...) tot het militaire kamp niet te meten vanaf de hoek van het agrarisch bouwperceel, die het dichtst bij het militaire kamp ligt, maar vanaf het midden van de aan de wegzijde gelegen rand van dit bouwperceel”. Creatief meten door de gemeente leverde Ter Beek van de Zwilbroekseweg 9 na de hoorzitting op 10 februari 1986 honderd mestvarkens op!

Op 11 augustus 1987 kwam van Defensie bij de gemeente het verzoek binnen om een COAX-kabel twee meter diep in de grond te mogen leggen vanaf de antennevelden aan de Noachweg naar het in aanbouw zijnde werkgebouw

Aantekeningen van een gemeenteambtenaar ter voorbereiding van een advies aan het gemeentebestuur inzake de aanleg van een COAX-kabel voor Defensie (bron: Gemeente Berkelland - a).

binnen het kamp. In de westelijke berm van het tracé lag echter een hoogspanningskabel en die zou tot storing leiden. In de oostelijke berm stonden twintig jaar oude eiken. Weghalen en elders herplanten zou kostbaar zijn, de kabel onder de bomen door persen zonder wortels te beschadigen, bleek niet uitvoerbaar. Onderin de sloot leggen, was een te kostbare optie. Agrariërs wilden hun grond naast de sloot niet beschikbaar stellen als alternatief tracé.

Uiteindelijk werd besloten de kabel ónder het wegdek te leggen. Reef Wegenbouw heeft in 1990 de bermen en wegen van de Noachweg naar het kamp moeten herstellen.

Een derde illustratie van de complexe opgaven waarvoor de gemeente werd geplaatst, stamt uit eind jaren '90. In mei 1997 kreeg de gemeente te horen dat het nieuwe antenneveld ter grootte van 25 hectare zes masten zou krijgen van zeventig tot negentig meter hoog!¹⁰ Om protesten in de kiem te smoren, kwam de gemeente met het plan het aangetaste gebied zijn natuurlijke aanzien terug te geven door de aanleg van kikkerpoelen, nieuwe waterlopen, bomensingels en houtwallen. Het ministerie wilde de gemeente in haar plannen naar de bevolking (wel) te hulp komen en reageerde met: 'Defensie wil in positieve zin meedenken (...), maar de operationele eis staat niet ter discussie.' De agrariërs waren echter in het geheel niet blij met het gemeentelijke groenplan; bomen veroorzaken schaduw, bladval en vernatting van de bodem. Dat leidt weer tot minder (gras)opbrengst. Nieuwe waterlopen wijzigen de waterhuishouding en ook dat is risicovol voor de gewassen.

Ik heb een melkveehouderij aan de Kranenweg 5. Een aantal percelen grasland heb ik via een gebruikersverklaring in gebruik voor mijn bedrijf (percelen kadastraal gemeente Eibergen, sectie P nrs. 177 en 178, groot 6,22 ha) Via een grondruil zijn deze percelen nu in eigendom van Defensie. Min of meer is bij de grondruil door defensie toegezegd dat ik deze percelen via een grondgebruikersverklaring kon blijven gebruiken.

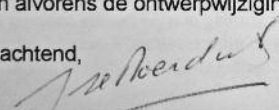
Voor mijn bedrijf is cultuurgrond het belangrijkste productiemiddel. Doordat de overheid extensivering van de landbouw nastreeft wordt het aantal hectares grond voor een melkveehouder steeds belangrijker (MINAS, nitraatbeleid) Indien de huidige plannen worden doorgezet, zijn de betreffende percelen niet meer beschikbaar als grasland voor mijn bedrijf.

Bij het opstellen van het voorliggende plan is veel rekening gehouden met de aankleding van het antenneveld. Door de aanleg van het antenneveld te combineren met de aanleg van nieuwe "natuur" wordt tegemoetgekomen aan eventuele bezwaren van natuur- en milieuorganisaties. Het is echter de vraag of dit het meest doelmatige gebruik is. Tevens kan de aanwijzing als natuur op termijn nadelige invloed hebben op de omliggende agrarische gronden.

Twijfelachtig is ook of de gekozen locatie wel de meest gunstige is. Voor een goede werking van de antenne is een natte ondergrond gewenst. De geplande locatie tegen de Kranenweg is de meest hooggelegen locatie langs de Noachweg. Het grondwater zit hierdoor dieper dan op locaties verder van de Kranenweg. Eventueel aan te leggen kikkerpoelen (1,5 meter diep) zullen op deze locatie dan ook droog staan.

Graag wil ik met u en Defensie van gedachten wisselen over een andere invulling van het terrein alvorens de ontwerpwijziging van het bestemmingsplan ter inzage komt.

Hoogachtend,

J.H. Roerdink

De agrariërs kenden de werking van hun Eibergsche Veld maar al te goed en lieten dat in hun correspondentie terdege merken. Zie deze aan de gemeente gerichte brief van 15 februari 2002 van J.H. Roerdink (bron: Gemeente Berkelland - c).

Militairen en agrariërs bleken elkaar - strategisch - goed te kunnen vinden. In de richting van de gemeente spraken 'de bondgenoten' uit: 'De bestemming van het gebied is en blijft 'militair' en wordt niet 'natuur'. In 2002 schreven vier bewoners in een brief aan Defensie dat zij hun bezwaarschriften zouden intrekken op voorwaarde dat ze rechtstreeks met Defensie zouden kunnen onderhandelen over de grondtransacties; in de gemeentelijke taxateurs stelden de bewoners weinig vertrouwen. Tja, wat moet je dan daarmee op het gemeentehuis! Cor Heeren: "Nooit problemen gehad met agrariërs. Ik had destijds een militair rondrijden met een rol nieuw prikkeldraad. Waar het rond agrarische percelen als schrikdraad gebruikte prikkeldraad verroest was en het onze ontvangers stoorde, knipte de militair het oude draad weg en plaatste nieuw. Gratis nieuw prikkeldraad."

Eibergse middenstand en Kamp Holterhoek

Niet alleen op het Eibergsche Veld woonden mensen die in een economische relatie tot het militaire kamp stonden, ook de middenstand in het dorp had met het kamp te maken. 'Geen kogels of kruit, maar Fentsahm fruit, als we daarmee

Advertenties op de achterzijde van nr. 8 van *De Ordonnans*, maandblad van de 104 Verbindingsondersteuningscompagnie uit december 1963 tonen de relatie van het kamp met de ondernemers in het dorp.

beginnen, zullen we de oorlog zeker winnen’, dat stond met andere advertenties op de omslag van één van de blaadjes van het kamp. Of: ‘Wilt u uw echtgenote, verloofde of meisje met een kerstgroet verrassen? Dan naar Bloemenmagazijn H.N. Weenink’.

Toen in april 1954 werd begonnen met de aanleg van het militaire kamp waren het de Genietroepen¹¹ die de werkzaamheden voorbereidden en grotendeels uitvoerden. Eén van de opzichters was een burger, Johan Nobbenhuis. Aanvankelijk woonde hij met zijn gezin op het kamp in een houten barak. “Die barak werd Ponderosa genoemd naar de gelijknamige ranch uit de bekende televisieserie Bonanza uit die jaren”, vertelt Cor Heeren. In de jaren ’70 verhuisde het gezin Nobbenhuis naar de Grotestraat 95, naast de maalterij van Smeenk. Het onderhoud aan het kamp werd veelal uitbesteed aan plaatselijke ondernemers: metselwerk aan B. Olthof, timmerwerk aan J.H. Blankvoort, elektra aan D.J. Somsen en schilderwerk aan H. Abbink en D.W. Kiffen. In het bijna vijftigjarige bestaan van die houten barakken is er heel wat aan afgeschilderd. Toen in 1987 bekend werd dat het kamp fors zou worden uitgebreid en ‘versteend’, reageerden vele aannemers in de omgeving. “Ik word regelmatig gebeld door aannemers, maar de aanbesteding wordt geregeld in Den Haag”, zo sprak overste Heeren in de Gelderlander van 11 april 1987. Van Wijnen is uiteindelijk wel een lokale aannemer geweest die heeft meegewerkt aan de uitbreiding in de jaren ’80 en ’90. Maar de diensten voor het kamp werden steeds meer centraal geregeld en niet meer louter aan lokale gegadigden gegund. Dat gold ook voor de meer huishoudelijke werkzaamheden op het militaire complex.

In de eerste drie decennia van het bestaan van het kamp mochten vele Eibergse leveranciers zich verheugen in de klandizie van het kampement: groentehandel Fentsahm, vishandel Fentsahm, bakker Hengeveld, bakker Wielens, slagerij Boenders, EICO Coöperatieve Zuivelfabriek, Smeenk’s Maalterij en Zaden, drogisterij Burgers, Spar-winkel Zweers, Eibergse Bazar, Video Plaza Eibergen, etcetera (zie ook de advertenties op de omslag van *De Ordonnans*).

Kapper Startman knipte wekelijks op het kamp en Taxi Grooters en Taxi Ten Barge hebben heel wat ritten uitgevoerd voor militairen die naar Lieveelde wilden en niet op ander vervoer wilden wachten. Snel naar huis!

Peter Wielens, zoon van bakker Bennie Wielens in Holterhoek, vertelt het volgende verhaal over de jaren '50 en '60: "Brood moest 's ochtends voor een bepaalde tijd geleverd zijn in verband met het voorbereiden van de lunch. Als de bakker te laat was, dan werd er vanaf het kamp gebeld waar hij bleef. Eerst bracht mijn vader het brood met de motor naar het kamp, later met de auto. Was er tijd, dan werd er even gepauzeerd in de mess, daar stond Jan Glandrup achter de bar. Als er een feestje was op het kamp en de militaire koks wilden speenvarken serveren dan werd dit vlees klaargemaakt en op grote schalen naar onze bakkerij gebracht om daar in de oven te worden gebakken. En was het in de bakkerij erg druk - bijvoorbeeld met Kerstmis - dan kwam kok Sjaak Kleijzen van het kamp meehelpen."

Als gezegd, eind jaren '80 kocht het leger steeds meer centraal in en werden ook (ver)bouw en onderhoud landelijk aanbesteed. Zo verloor - een deel van - de Eibergse middenstand het militaire kamp als klant. In 1996 verdwenen ook de dienstplichtigen met hun uitgaven uit Eibergen. Wat voor de middenstand natuurlijk wel bleef, waren de gezinnen van de beroepsmilitairen met hun bestedingen. Ook heel wat burgers verdienden zowel met militaire als huishoudelijke

Kroonprins Willem-Alexander bracht op 23 september 1996 een bliksembezoek aan de sinds één jaar op Kamp Holterhoek gelegerde staf van het Eerste Duits-Nederlandse Legerkorps. Drie jaar later zou een Haags voorstel tot opheffing van het legerkorps de werkgelegenheid en middenstand in Eibergen bedreigen (foto: de Gelderlander).

werkzaamheden hun inkomen op het kamp. Peter Grootemaat: "Er waren in de loop der jaren steeds meer burgers in het werkgebouw en op het kamp komen werken. Op een gegeven moment ontstond er onder een deel van het burgerpersoneel ongerustheid over het voortbestaan van hun baan; door de verdergaande automatisering in

de jaren '80 dreigden er ontslagen te vallen.” De werkgelegenheid werd eind jaren '90 opnieuw bedreigd. De Tweede Kamerfractie van de PvdA stelde in september 1999 voor om het Duits-Nederlandse Legerkorps - met een deel van zijn staf op Kamp Holterhoek - maar op te heffen. De Eibergse PvdA-wethouder D. Meijerink deed daarop zijn beklag bij de partijgenoten in Den Haag; Defensie is één van de grootste werkgevers in Eibergen.

Kamp Holterhoek: (inter)nationale veiligheid en lokale vernieuwing

In 1955 werd het kamp met feestelijk vertoon geopend als een uit Winterswijk overgekomen radarstation van de luchtmacht. ‘... het heeft met de Russen te maken ...’ Inlichtingen krijgen over de bedoelingen van de vijand - die veranderde in de loop der tijd - bleef alle jaren de voornaamste werkzaamheid op het kamp, direct gevolgd door het onderhouden van de verbindingen tussen diverse militaire onderdelen in zowel binnen- als buitenland. Beide taken zijn van vitaal belang voor het functioneren van een leger. Als relatief klein kampement heeft Holterhoek al die jaren unieke onderdelen gehuisvest: een opleidingsschool voor radarbedieners, een verbindingsbataljon dat het berichtenverkeer van het Warschaupact beluisterde en een compagnie die dat verkeer van de vijand juist verstoort. Uniek zijn nog steeds het inlichtingenwerk dat sinds 1990 wordt verricht in het ‘Luitenant-kolonel Letteboergebouw’ en het communicatiewerk dat sinds 1995 wordt uitgevoerd door een Duits-Nederlandse stafeenheid. Het belang van die inlichtingen- en communicatiefuncties op Kamp Holterhoek voor

Het werkgebouw ‘Luitenant-kolonel Letteboergebouw’ in 1989 in aanbouw. De bouwketen van aannemer Van Wijnen zijn rechts zichtbaar. Sinds augustus 1990 in bedrijf en symbool van (inter)nationale veiligheid. Letteboer is een in 1943 boven Nederland gedropt geheim agent. Hij is van grote betekenis geweest voor de ontwikkeling van het inlichtingenwerk. (foto: collectie museum de Scheper).

de (inter)nationale veiligheid vereist een strenge bewaking van kazerne en antennevelden. Niet alleen binnen en rond het kamp worden personen in de gaten gehouden - zoals de auteur van dit verhaal bemerkte toen hij door de bewaking wat te vaak in de omgeving van het kamp was gesignaleerd en op de Voshaardijk staande werd gehouden - , maar ook 'verder van het kamp' wordt opgelet.

De eigenaar van één van de Eibergse horecagelegenheden: "In de jaren '80 heb ik eens 'twee personen van de BVD' op bezoek gehad nadat een militair in mijn café met omstanders wat loslippig had staan praten." Richard ten Barge, één van de actievoerders van EKOG: "Later is mijn telefoon nog wel eens afgeluisterd en ben ik gevolgd." De plaatsing in 1988 van een NATRES-peloton¹² vormt een vierde voorbeeld van de beveiliging van het kamp.

Bij de komst van de militairen in 1955 voorzag burgemeester Van Wensen dat de komst van militairen het karakter en de ontwikkeling van Eibergen zou beïnvloeden. Hun aanwezigheid zou verandering brengen in de structuur van de Eibergse gemeenschap, zo sprak hij in Onze Gids. De burgemeester sprak daarbij niet uit aan welke veranderingen hij toen dacht.

Dit tweede verhaal over het kamp maakt die veranderingen wél duidelijk: toename inwonertal, nieuwe woonwijken, vergroot klantenbestand, een nieuwe beroepsgroep met eigen gewoonten, een assertie- en leerlingenpopulatie en ledenbestand, een kazerne als nieuwe buur voor agrariërs, meer en ander verkeer op wegen, nu ook soldatenliefdes en ... meer complexe opgaven voor gemeentebestuur. Waar militairen tot een gemeenschap - buurt, school, straat, winkels, vereniging, vriendenkring - toetreden, daar wijzigden zich de fysieke aanblik en de sociale en economische verhoudingen. Terwijl de 'oude' grote werkgevers als KTV (1830) en drijfriemen- en pickerfabriek (1854) gaandeweg verdwenen - 'de piepn gunn daal' - , dienden de 'jonge' grote werkgevers als Rekkense

Zo begon het in 1955. Op 21 juli marcheerden de eerste militairen van de luchtmacht door het dorpscentrum van Eibergen. Aan de voet van de oude St. Mattheus speelde de Kapel van de Koninklijke Luchtmacht (foto: collectie museum de Scheper).

Inrichtingen (1913) en Kamp Holterhoek (1955) zich steeds nadrukkelijker aan. Bestendigden de eerste werkgevers met hun veelal hier geboren en getogen personeel de bestaande ordes, de tweede groep van grote werkgevers met hun personeel - aanvankelijk - veelal van buiten, stelde vragen, uitte kritiek en bracht nieuwe ervaringen mee.¹³ Kamp Holterhoek blijkt dan ook in zijn 55-jarig bestaan meer te zijn geweest dan alleen een militair complex.

Eibergen, september 2010

Peter Rutgers

Literatuur

Barge. R. ten, *De Aktie in Eibergen*, in: *Hoe overleef je een atoomoorlog? Feiten, meningen en achtergronden over de civiele verdediging*, EKOOG, afdeling Eibergen, 1981, pp.169-190.

Bomer, F. & H. Sieben, *Tegen de stroom in. Dertig jaar GroenLinkse politiek in Berkeland 1976-2006*, Eibergen, 2006.

H.G. Nijman & M.J. Tetelepta, *Bergaul. 40 jaar Molukkers in Winterswijk*, Winterswijk, 1999.

Overige bronnen

De Uitlaat, maandblad van en voor militairen, ex-militairen en burgerpersoneel van LOGGER, Kamp Holterhoek, april 1956 en 1958.

De Ordonnans, maandblad van de 104 Vbd.Ost.Cie., Kamp Holterhoek, december 1963. Gemeente Berkelland, *Militair Kamp Holterhoek*, archief gemeente Eibergen, 1981-1990, objectdossier 1.865 (a); 1985-1986, dossier uitbreiding militair kamp Holterhoek, nr. 1.731.21 (b); 1997-2004, dossier antennevelden Militair Kamp Holterhoek, nr. 1.731.21 (c).

Museum de Scheper, materiaal *Expositie 50 Jaar Kamp Holterhoek*, Eibergen, 23-07-2005 tot 03-09-2005, Eibergen.

Onze Gids, nieuws- en advertentieblad voor Eibergen en omstreken, enkele jaargangen.

Otternieuws, nieuwsblad van de D-Cie. 541 Vbd.bat., Kamp Holterhoek, januari 1990.

Streekarchivariaat Regio Gelderland (Doetinchem), *Notulen van de gemeenteraad van Eibergen, 1953-1999*, inv. nr. 0548 (a).

Streekarchivariaat Regio Gelderland (Doetinchem), *Militair Kamp Holterhoek*, archief gemeente Eibergen, 1953-1978, inv. nr. 0548/2543-2544 (b).

www.898vdbat.nl [898 Verbindingsbataljon].

Interviews

Met de volgende personen werden - soms meer - vraaggesprekken gevoerd: R. ten Barge, H.J. Becking, adjudant b.d. A.J. van Gemert, P.L. Grootemaat, luitenant-kolonel b.d. C. P. Heeren, luitenant-kolonel b.d. J.G. Kleinluchtenbeld, H. Krosenbrink, luitenant-kolonel b.d. F.H.C. Mulkens, majoor b.d. E. Nauta, O. Oosterveld, adjudant b.d. E.R.J. Revius, J. Rutgers, B.J. Schroer, sergeant 1 T. Schröer, B. Smeenk, J. Tetelepta, W.G.M. van Tilburg, F.E. van Velde, majoor b.d. G.J. Wassink, P.H.G. Wielens en G.J. Wielens-Waamelink. Op 26 januari 2010 werd begeleid door C.P. Heeren een bezoek aan het kamp gebracht.

Noten

- 1 Ik dank Leo van Dijk, Peter Grootemaat, Cor Heeren, Fred Mulkens, Jim Revius en Bert van der Ziel voor het kritisch willen lezen van een eerdere versie van dit tweede verhaal over Kamp Holterhoek en voor de door hen aangebrachte correcties en gedane voorstellen.
- 2 Deze opsomming is verre van compleet. Zij geeft slechts weer wat bij de auteur bekend is.
- 3 Op 1 mei 1997 is de opkomstplicht voor militaire dienst opgeschort. Vanaf 22 augustus 1996 werden al geen jongens meer opgeroepen.
- 4 In de jaren '50 waren er ook enkele LUYVA-vrouwen op het kamp gelegerd. Tussen 1951 en 1982 kenden de drie krijgsmachtonderdelen ook vrouwenafdelingen. LUYVA stond voor de Luchtmacht Vrouwenafdeling. In 1982 werden de aparte vrouwenafdelingen LUYVA, MARVA en MILVA opgeheven en geïntegreerd in de krijgsmacht. Sindsdien is - ook op het kamp - het aantal vrouwelijke militairen toegenomen.
- 5 KVV'ers waren dienstplichtige militairen die als kortverbandvrijwilliger enkele jaren bijtekenden.
- 6 Het CDA beschikte in 1978 met 9 zetels in de gemeenteraad over de absolute meerderheid. In 1982 had het CDA zelfs 10 zetels. In de raad waren de 'protestierenden' dan ook niet in staat ander beleid af te dwingen.
- 7 Dit was een samenwerkingsverband van de voormalige gemeenten Borculo, Ruurlo, Eibergen, Neede en Groenlo.
- 8 In het eerste deel van dit verhaal dat in maart 2010 in Old Ni-js verscheen, staan talrijke voorbeelden van die steeds wisselende omstandigheden en mededelingen van Defensie dat het weer anders ging.
- 9 In een overleg op 12 juni 1982 op het gemeentehuis werden de ambtenaren H.T. Krajenbrink, D. Gorter en W.L.F.M. Strik door Defensie geïnformeerd over de uitbreidingsplannen voor Kamp Holterhoek. Vier jaar later, in de raadsvergadering van 17 juni 1986 kon de wijziging van het Bestemmingsplan Buitengebied worden vastgesteld. Nadat ook Gedeputeerde Staten op 13 oktober 1986 akkoord was gegaan, kon worden begonnen met de uitbreiding.
- 10 In Old Ni-js, nr. 66, pp. 25-26 is dit bericht uitvoerig beschreven.
- 11 Het woord genie is verwant aan het woord ingenieur. Tot de taken van de genietroepen behoren plannen, voorbereiden, bouwen en verwijderen.
- 12 NATRES staat voor Korps Nationale Reserve. Dat korps is in 1948 opgericht en bestaat uit oud-militairen en sinds enige jaren ook uit burgers die vrijwillig het leger willen bijstaan bij bijvoorbeeld het bewaken van vitale objecten en het begeleiden van militaire transporten. De reservisten hebben een militaire opleiding. Het circa 35 personen tellende peloton Carlie3 - van het 40e Natresbataljon C-compagnie - dat op Kamp Holterhoek zijn basis heeft, heeft onder andere als taak het mede bewaken van het kamp en de antennevelden.
- 13 Hoe anders waren die ontwikkelingen in Eibergen dan bijvoorbeeld in een plaats als Neede waar zich na de teloorgang van de daar forse werkgelegenheid biedende steen-, dakpannen- en textielindustrie geen nieuwe grote werkgevers - van buiten - aandienen. Het militaire kamp in Neede? Het 'jamdorp' zou er vandaag de dag echt heel anders hebben voorgestaan.